

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 210-220.

|| Geliş Tarihi-Received: 30.11.2023

|| Kabul Tarihi-Accepted: 22.01.2024

|| Araştırma Makalesi-Research Article

|| ISSN: 2687-5675

|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1398245

Türk Ninnilerindeki Ölüm Algısı Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation the Subject of Death in Turkish Lullabies

Esra TARHAN*

Öz

Halkbiliminin geçiş dönemlerinden biri olan ölüm hayatın en önemli gerçeklerinden biridir. Türk halk kültüründe geçmişten bugüne uzanan süreçte pek çok inanış ve uygulamanın ölüm olgusu etrafında şekillendiği görülmektedir. Özellikle ölümden kaçınmayla ilgili uygulamaların daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Sözlü ve yazılı kültür ortamlarındaki ölüm ile ilgili uygulamaları içeren pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda Türklerdeki ölüm gelenekleri farklı açılardan ele alınmıştır. Türk milletinin kendi öz değerlerini ve geleneklerini ortaya koyan uygulamalar diğer geleneklerde olduğu gibi ölüm ile ilgili geleneklerde de yoğunlaşmıştır. Türk halk edebiyatına ait anlatmalık ve söylemelik türlerde ölüm konusu yer almaktadır. Söylemelik türlerden biri olan ninnilerdeki ölüm algısı ise bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmayla ninnilerdeki ölüm algısının ele alınış ve işleniş biçiminin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında ninnilerde ölüm konusunun ele alındığı örnekler belirlenmiştir. Kaynakçada ayrıntılı bilgilerine yer verilen Amil Çelebioğlu (1995), Erman Artun (1998), Emine Uğurlu (2012) gibi araştırmacılara ait çalışmalardaki ninni metinleri incelenerek ölüm konulu olanlar tespit edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda ninnilerdeki ölüm konusunun genellikle anneye ait söyleme dile getirildiği anlaşılmıştır. Ölüm konulu ninnilerin çoğunlukla annenin, babanın veya bebeğin ölümü üzerine söylendiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, ölüm algısı, halk edebiyatı, ninni.

Abstract

Death is the one of the most important facts of life. It has seen that many beliefs and practices in Turkish folk culture, from past to present, have been shaped around the phenomenon of death. It is understood that practices related to avoiding death are especially intense. Many studies have been conducted on death related practices in oral and written cultural environments. In these studies, Turkish death traditions are discussed from different perspectives. Practices that reveal the Turkish nation's own values and traditions are concentrated in traditions related to death, as in other traditions. The subject of death is also included in narrative genres of Turkish folk literature. The perception of death in lullabies, one of the narrative genres, is the subject of this study. This study aims to determine the way the perception of death is handled and processed. Within the scope of the study, examples where the issue of death was discussed were identified. By examining the lullaby text, in the works of researchers such as Amil

* Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ozkayae@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8018-9461.

Çelebioğlu (1995), Erman Artun (1998), Emine Uğurlu (2012), whose detailed information is included in the bibliography, those with a death theme were identified. The lullabies in question were evaluated thematically. According to the study, it has been understood that the subject of death is generally expressed in maternal discourse and lullabies are often sung about the death of mother, father or baby.

Keywords: Culture, the perception of death, folk literature, lullaby.

Giriş

“Doğum, evlenme ve ölüm bir sürü âdet, ayin, tören, dinsel ve büyüsel işlem kümelenmekte, söz konusu geçişleri yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda da onu geçiş sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır” (Örnek, 1971, s. 11). “Ölüm doğuştan olmasa da en azından aklın ölümü kavradığı andan itibaren tüm insani varlığa egemen olmuştur; böylece büyük bir kaygıya ya da arzuya dönüşmüş, kimi zaman engellenmesi için alınan önlemler kimi zamansa ölümü sağlama olarak görülmüştür. Yas, cenaze ve anma törenleriyle uzayıp giden bu olay, yaşayan insanlarla ölen çok sayıdaki insan arasındaki birtakım ilişkileri içermiştir” (Roux, 1999, s. 11).

“Ölümün ihtiva ettiği anlam, dünyevi hayattaki davranışların şekillenmesinde de önemli rol oynar. Ölümün bir son olarak kabul edilmediği ve ikinci hayatın varlığından söz edilmediği bir inançta tamamen dünyevi zevklere yönelir. Oysaki ölümden sonraki hayat inancı, insanların belirli bir amaç doğrultusunda çalışmaya, ahlaki ve etik anlamda daha dikkatli davranmaya teşvik etmektedir. Böylece insan daha yararlı işler yapmaya yönelir, tüm kötülüklerden uzak durmaya çalışır ve toplumun düzeninin sağlanması yolunda önemli bir adım atmış olur” (Sayın Alsan, 2022, s. 180).

“Hayatın mutlak biçimde sona ermesi anlamına gelen ölüm, insanlığın önemli geçiş dönemlerinden birisi olmuştur. Bilinmezliği ve tekrarlanmayan bir fenomen olması nedeniyle ölüme karşı büyük bir merak ve ürperti hissedilmiş ve bu duygular eşliğinde ölüme ilişkin anlayışlar geliştirilmiştir. Toplumların inanç sistemleri doğrultusunda ölüme ilişkin farklı anlayışlar ve bu anlayışların şekillendirdiği çeşitli gelenek, görenek, ibadet ve ayinler oluşmuştur. Ölüme ilişkin anlayışlar ve uygulamalar, kültürler arası değişim göstermekle birlikte yaşamın sağlıklı bir biçimde devamını ve uzatılmasını amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, ihlal edilmesi halinde büyüsel güçleri harekete geçirebilen, dinî ve ahlâkî düşüncenin önsel ilkesi olan “tabu” adlı güçlü yasaklamalar oluşturulmuştur. Bu yasaklamalara riayet edilmesi; ölüm karşısında geçici de olsa zafer kazanılmasını, farklı bir dünyaya göçtüğü için yaşayanların dünyasına özlem duyan ölünün sakinleştirilmesini mümkün hale getirmektedir” (Göde-Tatlıcan, 2019, s. 113).

“Ölüm kavramı, Türkçede Eski Türkçe döneminden beri kullanılagelen öl- fiili ve onun türemiş şekilleriyle ifade edilmiştir” (Bekki, 2005, s. 34). “Her toplum gibi Türkler de bilinen en erken dönemlerden itibaren ölüm hakkında düşünmüşlerdir. Onların ölüm hakkındaki bu tasavvurları ve düşünceleri sadece inanç dünyasının bir unsuru olarak kalmamış, bu dünya hayatının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Bu durum gerek cenaze gerekse defin işlemleri sırasında uyguladıkları ritüellerden anlaşılabilir” (Onay, 2013, s. 234).

Türklerin İslamiyet’ten önceki inanç sisteminin ölüm ve yas konusunda kendine has özellikleri vardır. “Ölüm halinde yas törenleri yapılırdı, matem sırasında saç-baş dağıtılır, yüz ve kulaklar bıçakla çizilerek kan akıtılırdı. Bundan sonra yemek vermek

âdet halinde idi. Hunlarda, Göktürklerde, Uygurlarda ve Oğuzlarda ölünün hatırasına tertiplenen bu törenlere ‘yoğ’ denirdi” (Kafesoğlu, 1980, s. 27-28). “İslamiyet ile birlikte bu merasime cenaze namazı kılmak, Kuran okumak gibi yeni pratikler eklenmiştir. Anadolu Türklerinde yas törenlerinin içinde yer alan bazı pratiklerin kalkması yakın yüzyıllarda olmuştur. Buna rağmen değişmeyen temel pratiklerin hala uygulandığını söyleyebiliriz” (Çelik, 2000, s. 21).

“Proto-Türklerden başlayan ve günümüze kadar gelen çok uzun tarih dilimi içerisinde, Türklerin ölüm düşündükleri, inandıkları hususların, çok geniş bir coğrafyaya yayılmış ve çok sayıda günümüze gelebilmiş, sanat ve arkeoloji eserleri oluşturduğu görülmektedir” (Çoruhlu, 2004, s. 264). “Anadolu Türklerinde ölüm ile ilgili inanç ve uygulamalar, doğal olarak, değişen coğrafya ve ortamdan etkilenmiş, ancak birtakım noktalarda, kendisini koruyacak ortamı da bulmuştur. Anadolu inanç coğrafya ve ortamının ağırlığını, şüphesiz İslam dini oluşturmaktadır” (Ersoy, 2002, s. 88).

“Kişinin bu geçiş dönemindeki durumunu belirlemek, kutsamak, kişiyi var olduğuna inanılan tehlike ve zararlı etkilerden korumak amaçlanmaktadır. Geçiş dönemi inanmalarının eski Türk kültürüyle bağları vardır. Türk kültürü, İslami kültür dairesine girildikten sonra bir bölümü aynen yaşatılmış, bir bölümü İslami kültürde yeniden yapılanmıştır. Birçok eski ritüel işlevini kaybetmiş adet olarak sürdürülmektedir” (Artun, 2016, s. 19).

1. Türk Kültüründe Ninni Kavramı ve Ninni Söyleme Geleneği

“Ninniler, en az iki-üç aylıktan üç-dört yaşına kadar annenin çocuğuna, onu kucağında, ayağında veya beşikte sallayarak daha çabuk ve kolay uyutmak yahut ağlamasını susturmak için hususi bir beste ile söylediği ve o andaki halet-i ruhiyesini yansıtır mahiyette, umumiyetle mani türünde bir dörtlükten meydana gelen bir çeşit türkülerdir” (Çelebioğlu, 1995, s. 9).

“Geçmişten günümüze kadar kültürümüzde mevcut olan ninniler, ilk bakışta söylenmesi kolay, basit, kısa türler gibi görünmekle birlikte aslında anne ile bebek arasındaki iletişimi ve uyumu kuvvetlendiren, bebeği sakinleştiren, annenin günlük yaşamda ifade edemediği duygu ve düşüncelerini yansıtan, ayrıca çocuğa kazandırılmak istenen birtakım değerlerle ilgili ilk mesajları içeren derin anlamlı ürünlerdir. Dolayısıyla hem çocuk gelişimi üzerindeki olumlu etkileri hem de annenin ya da ninnileri söyleyen diğer kadınların iç dünyasını sergilemesi açısından üzerinde durulması gereken önemli türlerden biridir” (Çıblak Coşkun, 2013, s. 13). Anne duygularını, düşüncelerini ve günlük hayatta ifade edemediklerini ninniler vasıtasıyla dile getirebilmektedir.

Ninni Türk dünyasında çeşitli sözcüklerle ifade edilmektedir. “Azeri Türkçesinde *laylay*, Çağatay Türkçesinde *elle*, Çuvaşçada *nenne*, Kazak Türkçesinde *eldiy*, Kerkük (Irak türkmenleri)de *leyle*, *leylev*, *leyley*, Kırım Türkçesinde *ayya* (*nanıy*), Türkmen Türkçesinde *allay*, Yeni Uygur (Doğu Türkistan) Türkçesinde *alley* gibi sözlerle ifade edilen bu kelime, Türkiye Türkçesinde edebi dilde ninni olarak kullanılmakla birlikte konuşma dilinde, ağızlarda daha çok *nenni*, daha az da *nennen* veya *nen* şeklinde telaffuz olunmaktadır” (Çelebioğlu, 1995, s. 11).

Türk ninnileri ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. “Türk ninnileri üzerine ilk çalışmayı Macar âlim Ignacz Kunos gerçekleştirmiştir. Kunos’un halk edebiyatının muhtelif türleri üzerine derlediği malzemelerden olan ninniler, 1341 (M. 1925)’de *Türk Ninnileri* adıyla İstanbul’da neşredilmiştir. Tahsin Nahit’in *Türküler-Maniler-Ninniler* kitabı

başlı başına ninni kitabı olmamakla beraber, 162.-176. Sayfaları ninniye ayrılmıştır. Bunu Enver Behnan Şapolyo, Osman Turgut Pamirli, M. Nasih Güngör ve diğer araştırmacıların çalışmaları izlemiştir” (Kaya, 1999, s. 339).

“Söylenenin ninni metni olduğunun herkes tarafından anlaşılmasını sağlayan nen nen, ley ley, e e e, hu hu hu gibi tekrarlar özel kodlardır (special codes). Ninnilerde kullanılan mecazi dil (figurativ language), her annenin kendi anlayışı ve dilince yaptığı benzetmeler veya mevcut hazır benzetmelerdir. Annenin ninnisini söylemeye başlarken kullandığı ortak söz tekrarlarından sonra kendi halini ortaya koyduğu sözleri söyleyip daha sonra bitiş sözlerini söylemesi icranın paralellik (parallelism) özelliğini gösterir. Annenin bir an durup beşiği sallaması, sözün bittiği anda ahengi hareketle devam ettirme, ya da eee derken söyleyeceklerini düşünmesi özel yarı dilbilimsel yapılar (special paralinguistic features) olarak değerlendirilebilir” (Uğurlu, 2012, s. 9).

“Ninniler sade bir dille ezgili olarak söylenen şiirlerdir. Söyleyeni belli olmayan bu ürünlerin neredeyse tümü kadınlar tarafından üretilmiştir. Ninnilerdeki sözler annenin o andaki ruh hâlini yansıtmaktadır. Anne mırıldandığı ninnilerde beklentilerini, acılarını, kaygılarını, sorunlarını, güven ve umutlarını ifade etmektedir. Böylece ninniler hem şiirsel özellikler hem de annenin bilgi, deneyim ve ruhsal durumunu içermektedir” (Güneş, 2010, s. 29).

“Genellikle annelerin, yavrularına karşı duydukları his ve heyecanın belirli bir ezgiyle terennüm edildiği ninniler, anonim halk şiirinin önemli bir ögesidir. Çoğu okuma- yazma dahi bilmeyen, yaşadığı bölgenin veya köyünün dışına çıkmamış, kalabalığa girmemiş nice anneler/nineler, yavrularını severken, avuturken veya uyuturken terennüm ettikleri ninnilerde samimi düşüncelerini ve hâlisane duygularını açık bir şekilde dile getirirler. Söylenen ninnilerde; çocuğa beslenen sevgi, hayal edilen umut, arzu edilen dilek ve temenni ile iyi insan olması yolunda verilen öğütler yer alır” (Şimşek, 2016, s. 33-34).

“Genel olarak ninniler, sanatsal yaratıcısı olan kadından ya da anneden ayrı düşünülemez bir türdür. Anonim halk şiiri türleri göz önünde bulundurulduğunda belki de yaratıcısıyla bu ölçüde bütünleşmiş bir başka türün olmadığını söylemek mümkündür. İlk bakışta söylenmesi kolay, basit, kısa türler gibi görünmekle birlikte aslında ninniler, anne ile bebek arasındaki iletişimi ve uyumu kuvvetlendiren, bebeği sakinleştiren, annenin günlük yaşamda ifade edemediği duygu ve düşüncelerini yansıtan, ayrıca çocuğa kazandırılmak istenen birtakım değerlerle ilgili ilk mesajları içeren derin anlamlı ürünlerdir” (Çıblak Coşkun, 2013, s. 501).

“Bir milletin duygusunu, düşüncesini, inancını, kültürünü, zevkini, sıkıntısını, dünya görüşünü, hayallerini, ideallerini yansıtan ninniler, aynı zamanda o milletin çocuklara verdiği değeri, çocuk yetiştirmede üstlendikleri sorumlulukları da dile getiren ürünlerdir. Ninnilerin müzik ile iç içe olması, bebeklerin kulaklarında güzel bir etki bırakması, hayatın ahenk unsurlarını ilk günden itibaren onlara aşılması onları diğer türlerden farklı kılmıştır” (Ungan, 2009, s. 3).

“Gelenek ve göreneklerin canlı olarak yaşatıldığı, zamanın daha yavaşlatılmış olarak aktığı, henüz tam anlamıyla parasallaşmamış bir hayatın hüküm sürdüğü ortamın şekillendirdiği köy kadını ile insan ilişkilerinin daha mesafeli ve resmi olduğu kent kadının ninni tercihleri arasında farkların olması doğaldır. Ne var ki Türk toplumu için kentleşmenin henüz yeni bir süreç olması ve kentte yaşayan kadınların bir ayağının köyde olması nedeniyle icra edilen ninnilerde geleneksel kadın rollerini

yansıtan birtakım ifadelere rastlamak mümkündür” (Büyükokutan Töret, 2017, s. 177).

“İnternetin ve televizyon, bilgisayar, müzik çalarlar (CD, mp3 çalarlar, vb.), cep telefonları gibi her gün biraz daha geliştirilen elektronik aletlerin günlük hayatımıza girmesi ve yaşanan kültürel değişimle birlikte ninnilere de yansımıştır. Bu etkileşim ve değişim sonucunda, geleneksel olarak gerçekleştirilen birçok uygulama özellikle eğitim seviyesi ve alım gücünün daha yüksek olduğu büyük şehirlerde yerini daha modern uygulamalara bırakmaya başlamıştır. Örnek olarak, annelerin söyledikleri ninnilere rakip olmaya başlayan ninni albümleri, bebekler için ninni söyleyen oyucaklar ve ninni dinlenebilen internet ağ sayfaları vardır” (Kasapoğlu Akyol, 2014, s. 130-131).

2. Türk Ninnilerinde Ölüm Algısı

Türk ninnilerindeki ölüm algısı, annenin ölümü üzerine söylenen ninniler, babanın ölümü üzerine söylenen ninniler ve çocuğun ölümü üzerine söylenen ninniler olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir.

2.1. Annenin Ölümü Üzerine Söylenen Ninniler

Ninnilerde annenin ölümüne yer veren örneklerde çocuğun öksüz kalmasının yarattığı acı dile getirilmektedir. Söz konusu acı annenin söylemiyle bebeğin içinde bulunduğu zor durumu ele almaktadır. Bebeğinin beşiğini sallayamayan anne bebeğine kötü davranılmasından ve ihtiyaçlarının karşılanmamasından endişe etmektedir:

Akşam oldu ben yakamadım gazımı,
Doya doya sallayamadım kuzumu,
Kadir Mevla'm çirkin yazmış yazımı
Uyu hey annesiz yavrum sen uyu,
Uyu da ben sana ninni diyeyim!
Yavrum senin annenin adı Münevver,
Ben ölürsem yavrum seni döverler!
Uyu hey annesiz yavrum sen uyu,
Uyu da ben sana ninni diyeyim! (Çelebioğlu, 1995, s. 88).

Öksüz kalmış bebeklere genellikle annenin ağzından ninniler söylenmektedir. Annenin evladı için kurduğu ve gerçekleştiremediği hayaller bu tür ninnilerde konu edilmektedir. Aşağıdaki ninnide bir anne evladı için salıncak kurduğunu ancak gönlünce evladını salıncakta sallayamadığı için üzüntü duymaktadır. Her anne evladının büyüdüğünü ve belli bir yaşa gelip ayakları üzerine durabildiğini görmeyi diler. Ancak evladı henüz bebekken ondan ömür boyu ayrı düşmesi anneye bu ninniye söyletmektedir:

Yavrum sana asmaya kurdum salıncak
Eline de verdim bir şeker ile oyuncak
Yavrum seni sallayamadım doyunca
Uyu hey annesiz yavrum sen uyu,
Uyu da ben sana ninni diyeyim! (Artun, 1998, s. 171).

Ninnilerde kimi zaman ölüm acısıyla ayrılık acısı karşılaştırılmaktadır. Bu durumda da ayrılık acısının daha zor bir durum olduğu ifade edilmektedir. Çünkü ölüm Allah'tan geldiği için insanoğlunun elinde olan ya da yapabileceği bir şey yoktur. Söz konusu ninnilerdeki ayrılık genellikle annenin eşinden, çocuğunun babasından ayrı düşmesi üzerine söylenmektedir. Çocuğunun ve evinin tüm sorumluluğu üstlenen anne eşine duyduğu hasretle ayrılık ve ölüm arasında bir kıyaslama yapmaktadır. Oysa ayrılık kişinin isteği doğrultusunda ve çoğu zaman mecburi durumlar sebebiyle gerçekleşmektedir:

Şu dağlar olmasaydı

Lalesi solmasaydı

Ölüm Allah'ın emri

Ayrılık olmasaydı

Evveler yavrum evveler (Çelebioğlu, 1995, s. 333).

Ayrılığın ölümden daha zor olduğunu dile getiren bir başka ninnide ise eşi İstanbul'a giden anne duygularını ninni vasıtasıyla dile getirmektedir. İstanbul'un yollarının dikenle kaplı olduğunu söyleyen anne bu yola diken dökenlere beddua etmektedir. Ninni söyleyicisi olan anne ölüm ile ayrılık karşılaştırdığında asıl beli bükenin ayrılık olduğunu ifade etmektedir:

İstanbul'un yolu diken,

Kör olsun dikenini döken,

Ölüm Allah'ın emri,

Ayrılıktır beli büken! (Çelebioğlu, 1995, s. 331).

Anne çocuğun hayatında son derece oneli bir yere sahiptir. Öz bakımı, beslenmesi ve duygusal ihtiyaçları açısından bakıldığında çocuk öncelikle anneye ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden de annenin ölümü çocuğun büyüme sürecini doğrudan olumsuz etkilemektedir. Annenin ölümüyle ilgili ninniler genellikle anne söylemiyle dile getirilmektedir. Çocuğu için kurduğu hayaller ve çocuğunu gönlünce sevememiş olması annenin en çok üzüntü duyduğu konulardır. Çocuğun öksüz kalıp başkalarının bakımına muhtaç hale gelmesi anneyi derinden yaralamaktadır.

2.2. Babanın Ölümü Üzerine Söylenen Ninniler

Ölüm insanoğlunun çare bulamadığı ve başa geldiğinde çoğu zaman bu durumun çaresizlikle kabullenildiği bir gerçektir. Ninnilerde de ölüm karşısındaki çaresizliğe dair örneklere rastlanmaktadır. Mesela adı Zeynep olan bebeğin babasının ölümü üzerine annesi ona söylediği ninnide yaşadığı üzüntüyü dile getirmektedir. Anne eşinin ölümü üzerine yaşadığı olumsuz ruh halini ortaya koymaktadır. Bebeği Zeynep'in kara yazmalar bağlamasını ve bu acıyla mecazen bağrını dağlamasını söylemektedir:

Ağla (Zeynep)im ağla ninni,

Kara yazmalar bağla ninni,

Babası ölen çocuk hû hû,

Haydi bağrını dağla ninni! (Çelebioğlu, 1995, s. 88).

Eşini kaybeden anne ninni söyleyerek teselli bulmaktadır. Söylediği ninnide

eşini kaybetmenin acısıyla kanlı gözyaşları döktüğünü ve yavrusuyla zaman geçirerek yarasını sarmaya çalıştığını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında ninniler anneler için duyguların dışavurumunu sağlayan bir araç konumundadır. Ninniler anne için sevinci ya da üzüntüyü dile getiren bir işleve sahiptirler:

Nenni der de ben yanarım,
Gözlerimle kan ağlarım,
Atasın aldın elimden,
Yavrumla gönül eğlerim (Çelebioğlu, 1995, s. 93).

Babanın kaybı anneliği daha da zor hale getirmektedir. Çocuğun büyüme ve yetişme sürecinde son derece belirleyici bir role sahip olan anne eşinin yokluğuyla evladına hem anne hem baba olmaya çalışmaktadır. İçinde bulunduğu durumun zorluğunu ifade etmek isteyen anne eşinin vefatıyla evladının yetim kaldığını görmektense yana yana kül olmayı tercih etmektedir:

Su kenarında biter nane,
Üç yetime oldum anne,
Kul olaydım yana yana,
Ninni nazlı yavrum ninni! (Çelebioğlu, 1995, s. 94).

Eşini bir olay neticesinde kaybeden anne yaşadıklarını evladına ninni yoluyla aktarmaktadır. Oğlu henüz beş aylık olan anne eşi öldüğü için oğlunun tüm sorumluluğunun kendisine kaldığını ifade etmektedir. Evladına ne zaman büyüyeceğini ve ne zaman yetişkin hale geleceğini soran anne, aslında içinde bulunduğu belirsizliği yansıtmaktadır. Çocuk büyütmenin uzun soluklu bir süreç olması nedeniyle üstleneceği sorumluluğun büyüklüğünü göstermektedir. Çaresiz kalan anne bebeğiyle beraber ağlayacağını ve büyüyeceğini ifade etmektedir:

Oy ninni oğul oy oy,
Vurdular babanı kaldın bana oy,
Kaldın beş aylık bana oy,
Vurdular babanı kaldın bana hu, hu!
Ne zaman büyüyeceksin?
Ne zaman adam olacaksın? Hu, hu,
Ağla yavrum hu, hu,
Beraber ağlayalım,
Ninni yavrum hu, hu,
Beraber büyüyelim hu, hu! (Çelebioğlu, 1995, s. 94).

Babanın ölümü ninnilerin söyleyicisi konumundaki annenin söylemine de yansımaktadır. Anne yaşadığı acıyı, zorluğu ve belirsizlikleri ninniler vasıtasıyla dile getirmektedir. Ninniler annenin duygularını yansıtılabileceği bir vasıtaya dönüşmektedir. Böylece içinde bulunduğu zor durumu bebeğiyle ninniler aracılığıyla paylaşarak kısmen de olsa rahatlamaktadır. Çünkü babanın ölümü anneyi daha fazla sorumluluk sahibi hale getirmektedir. Bebeğin ihtiyacı olan her şeyi anne karşılamak durumunda kalmakta ve annenin yaşadığı durumlar da ninnilerde yer bulmaktadır.

2.3. Çocuğun Ölümü Üzerine Söylenen Ninniler

Ninninin söyleyicisi olan anne için en korkutucu olan şey bebeğinin ölümüdür. O yüzden de anne ninnilerde bu düşüncüyü uzaklaştırmak ve bu konuda temennilerini dile getirmek istemektedir. Ölümün evladından uzak olmasını isteyen anne Allah'a dua etmektedir. Aşağıdaki ninni örneğinde anne bebeğini bir güle benzetmektedir. Gül kadar güzel kokan yavrusunu istediğinde, doyunca koklayamadığını belirtmektedir. O yüzden anne ölümün evladından uzak olmasını dilemektedir:

Bir gül ekdim boyunca,
İylemedim doyunca,
Allah ecelden aman,
Öz balamın toyunca (Uğurlu, 2012, s. 262).

Ninni söyleyicileri çocukları için söyledikleri ninnilerde yaşam süresinin kısalığıyla bilinen canlı ve cansız varlıkları benzetme unsuru olarak kullanmamaya çalışmaktadır. Mesela gülün canlı kalma süresi az olduğu için anne çocuğu güle benzetmemeye özen göstermektedir. Bir önceki örnekte evladını güle benzeten anne kokusunun güzelliği sebebiyle gülü bir benzetme unsuru olarak kullanmayı tercih etmektedir. Çünkü gül insanlar için cezbediciliği ve hoş kokusuyla daha çok bilinmektedir. Fakat söz konusu yaşam süresi olunca anne evladını güle benzetmekten kaçınmaktadır:

Dere boyu söz olur
Gül açılır yaz olur
Ben yavruma gül demem
Gülün ömrü az olur
E, e, e, e, e, e... (Artun, 1998, s. 168).

Annenin ve babanın hayattaki temennisi çocuğunun büyüdüğünü ve ruhsal, bedensel açıdan sağlıklı bir birey haline geldiğini görmektir. Çocuğun ölümü ise tüm bu beklentilerin hüsrarla sonuçlanmasına neden olmakta ve ebeveynin hayata bakışını olumsuz yönde etkilemektedir. Aşağıdaki ninni oğlunu kaybeden bir annenin yaşadığı acıyı ifade etmektedir. Oysa anne oğlum diyerek evladını büyütmeyi ve büyüdüğünde de evladının kendi ayakları üzerinde durarak kazandığı parayla aldığı ekmeğini yemeyi yani evladının iyi günlerini görmeyi hayal etmektedir. Artık evladının olmadığı bir dünya anneye anlamsız gelmekte ve anne yaşamaya dair beklentilerini, sevincini kaybetmektedir:

Oğul oğul diyemedim,
Ekmeğini yiyemedim,
Sensiz dünyayı nideyim?
Ninni yavrum ninni ninni! (Çelebioğlu, 1995, s. 94).

Yukarıdaki ninniye benzer bir şekilde evladını kaybeden annenin yaşadıklarını anlattığı başka ninni örnekleri de mevcuttur. Buna göre anne yavrusunun hayalini kurar ve uyutup büyüttüğünü hayal eder. Aşağıdaki ninni örneğinde anne, yavrusunun sesinin geldiğini söylemektedir. Anne evladını kaybetmenin yarattığı travmayla her yerde yavrusunun sesini duymaktadır. Ayrıca yavrusunun çamların

altında uyuduğunu hayal etmektedir. Ancak kucağının boş kaldığı aklına gelince evladının hayatta olmadığı gerçeğiyle yüzleşmektedir:

Yavrumun sesi gelir

Şu çamların altında

Uyur gördüm hayali

Boş kalan kucağında ninni! (Çelebioğlu, 1995, s. 95).

Bebeğin ölümü anneyi ve babayı derinden yaralayan bir durumdur. Ninnilerin söyleyicisi anne, ölen bebeğine olan duygularını yine ninniler vasıtasıyla dile getirmektedir. Bebeği için hayal edip yapamadıkları anneyi en çok yaralayan olaylardır ve ninnilerde sıklıkla yer bulmaktadır. Bebeğin ölümü anne için o kadar zor bir olaydır ki ömrünü kısaltma riskine karşı bebeğini güle dahi benzetmekten çekinmektedir. Anne ninniler vasıtasıyla bebeğine dair kurduğu hayalleri dile getirmekte ve bu hayallerin gerçekleşmemesinin acısını da yine ninnilere yansıtmaktadır.

Sonuç

Ölüm insan yaşamının en önemli gerçeklerinden biridir. Halk bilimsel açıdan da ölüm hayatın üç geçiş döneminden birini meydana getirmektedir. Ölüme dair gelenekleri ve uygulamaları halk bilimsel açıdan inceleyen pek çok çalışma mevcuttur. Ölümün hayatın bir parçası olması halk edebiyatı ürünlerinde de yer bulmasını sağlamıştır. Ninni, mani, türkü, ağıt vs. gibi pek çok halk edebiyatı ürününde ölüm konusunun doğrudan ya da dolaylı olarak ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan ninnilerdeki ölüm algısı ise ölen kişiye göre tasnif edilmek suretiyle değerlendirilmiştir.

Ölüm konulu ninniler incelendiğinde ninnilerin genellikle anneye, babaya ya da bebeğe yönelik olarak söylendiği görülmektedir. Ölümün yarattığı derin üzüntü ise genellikle annenin söylemiyle dile getirilmektedir. Hem bebeği sakinleştirmek ve uyutmak hem de ölüm konusundaki üzüntüyü ifade etmek açısından ninnilere başvurulduğu anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle ninnilerin annenin rahatlaması ve duygularını açıkça ifade edebileceği bir ortam yaratması açısından işlevsel olduğunu göstermektedir. Çünkü anne her ortamda isteklerini, hayallerini ve özlemlerini rahatlıkla ifade edemeyebilir. Ninniler ise anneye ruhsal yönden kendini iyi hissedebilmesini sağlayan bir işlevi yerine getirmektedir. Bu yönüyle bakıldığında ölüm konulu ninnilerin anneler için ruhsal açıdan işlevsel olduğunu göstermektedir.

Ninnilerdeki ölüm algısı anneye, babaya ve çocuğa yönelik söylenen ninniler olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre anne, baba veya çocuğun ölümü üzerine söylenen ninnilerin söyleyicisinin anne olduğu görülmüştür. Annenin ölümü durumunda çocuğun annesiz kalmasının yaratacağı olumsuz durumlar ele alınmıştır. Yani annenin ölümünden ziyade çocuğun annesizliğinin daha çok ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Çünkü bir anne için en zor durumlardan biri kendisinin ölümü sonrasında çocuğunun bakıma muhtaç hale gelmesidir.

Babanın ölümü üzerine söylenen ninnilerin söyleyicisi de yine annedir. Kendisinin eşini ve çocuğunun ya da çocuklarının babasını kaybetmesinin üzüntüsünü anne söylediği ninnilerle dile getirmektedir. Baba evin geçimini sağlayan ve eşine, çocuklarına kol kanat geren kişi konumunda olduğundan babanın ölümü anneyi bir belirsizliğe itmektir. Bu yüzden de anne yaşadıklarını çocuğuna ninni yoluyla aktarmaktadır. Anne eşinin yokluğunun yarattığı hüznü çocuğuyla paylaştığı

ninniler sayesinde hafifletmeye çalışmaktadır.

Çocuğun ölümü üzerine ninniler söylenmekte ve bu ninnilerin söyleyicisi genellikle anneler olmaktadır. Normalde ninni çocuğu uyutmak, avutmak ve ağladığında annenin sesiyle rahatlayıp susmasını sağlamak amacıyla söylenmektedir. Fakat anne çocuğuna bu amaçlarla ninni söyleyemediği durumda ve onun ölümü üzerine duyduğu üzüntüyü de yine evladı için ninnilerle dile getirmektedir. Bu şekilde anne az da olsa kendini avutmaya ve olabildiğince acısını dindirmeye çalışmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında ölüm konulu ninnilerin anneler açısından daha işlevsel olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Artun, E. (1998). *Tekirdağ Halk Kültürü Araştırmaları*. Tekirdağ: Tekirdağ Genç Yöneticiler ve İş Adamları Derneği Yayınları.
- Artun, E. (2016). Çukurova ve Kıbrıs Halk Kültüründe Ölümü Algılama. *Folklor/Edebiyat*, 22(85), 9-22.
- Bekki, S. (2005). Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi. *Milli Folklor*, 17(66), 34-47.
- Büyükokutan Töret, A. (2017). Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Türk Halk Ninnilerine Yansıması. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 81, 173-191.
- Çelebioğlu, A. (1995). *Türk Ninniler Hazinesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çelik, S. (2000). *Türk Masallarında Ölüm ve Yas*. Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çıblak Coşkun, N. (2013). *Türkçe Ninniler*. Ankara: Otorite Yayınları.
- Çıblak Coşkun, N. (2013). Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 499- 513.
- Çoruhlu, Y. (2004). Eski Türklerde Ölüm. *Cogito*, 40, 244-268.
- Ersoy, R. (2002). Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller. *Milli Folklor*, 14(54), 86-101.
- Göde, H. A.- Tatlıcan, N. (2019). Türk Halk Anlatılarında Ölüm İlişkin Tabu ve Kaçınmalar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı)*, 113-127.
- Güneş, F. (2010). Ninnilerin Çocukların Dil ve Zihinsel Gelişimine Etkisi. *Zeitschrift für die welt der Türken Journal of World of Turks*, 2(3), 27-38.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kasapoğlu Akyol, P. (2014). Kültürel Değişme ve Teknolojinin Etkisiyle Şekillenen Günümüz Ninnileri ve Ninni Dinletme Geleneği. *Bilig*, 69, 127-142.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onay, İ. (2013). İslamiyet'ten Önce Türklerde Ölüm Anlayışı ve Defin Yöntemleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı 7, 232-244.
- Uğurlu, E. (2012). *Türk Dünyasında Ninni*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Roux, J. P. (1999). *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sayın Alsan, Ş. (2022). Türk Kültüründe Ölüm Olgusu ve Ölüm Sonrası Ritüelleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(37), 179-196.
- Şimşek, E. (2016). Anonim Halk Şiiri İçerisinde Ninnilerin Yeri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 33-64.
- Ungan, S. (2009). *İşlevsel Yönleriyle Ninniler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.